

Matarengi - Posten
Medlemsblad No 15
December månad år 2015

Matarengi Forskarförening

Se 957 31 Övertorneå

info@matarengi-ff.se

I redaktionen: Elisabeth Jönsson, Ragnar Sannemalm, Vega Kihlström och Ann-Kristin Sundelin

Juusogården i Tengeliö

Ordföranden har ordet

Vi har kommit in i adventsfirandet med tända adventsstakar, stjärnor och lyktor. Uteslingor och granar som ger ett stämningsfullt sken och lyser upp i mörkret. Glöggrytan har sin speciella doft, när den värms upp, och glöggen avnjuts med tillbehör. Det känns att julen närmar sig och vi förbereder julklapps-, mat- och dryckesinköp i överflöd inför jul och nyår. Det kommer åter att bli rekordomsättning under julhandeln spår utredningsinstituterna och vi frossar i oss en massa julmat, frukt och godis och beklagar oss att vi ökat i vikt. Så gott ställt har inte alla. En del barnfamiljer saknar medel för att köpa julklappar till barnen och andra har mycket påvra julbord.

I massmedia har vi kunnat följa hur folkmassor är på flykt – en slags ny folkvandring. Flyktigströmmarna har varit stora under de senaste åren med en markant ökning under det senaste året. Målet för många på flykt är Europa. De kommer från olika orosområden där det råder krig, tortyr, terror och förföljelser av olika slag, som medför nöd, lidande, ohälsa, svält m.m. – och de som är på flykt ser ingen möjlighet att bo kvar i sina hemländer utan tvingas fly för sina liv. Flyktinglägren i närområdena är överfulla och bristfälliga och flyktingarna ser ingen annan utväg än att dra vidare. Många gånger med livet som insats under själva resan till ett främmande land och förhoppningsvis en bättre tillvaro, där man inte behöver frukta för sitt liv.

Tyvärr har flyktingströmmarna varit så stora så att vi, i bl.a. Sverige, tvingas till åtgärder som starkt begränsar möjligheten att ta emot fler flyktingar, för att kunna erbjuda tak över huvud och ett värdigt mottagande för dem som redan kommit hit. Hjälpbehovet i den gruppen är mycket stort och vi har sett hur många frivilligorganisationer och enskilda ställt upp och stöttat på olika sätt.

Orsaken till att så många är på flykt är den terror som följer av krig, hat och motsättningar av olika skäl mellan folkgrupper. Dessa motsättningar har inte kunna överbryggas via samtal eller medling mellan de stridande parterna. Tänk om det skulle finnas en god fé, som med sitt trollspö och de förlösande orden ”sim sala bim” kunde lösa alla konflikter mellan stridande parter och skapa fred och frihet från våld och terror och därigenom befria miljontals oskyldiga människor från onödigt lidande och nöd. Kanske något som Karl-Bertil Jonsson kan tänkas drömma om på julaftonseftermiddagen i TV.

Jag vill rikta ett stort tack till er som bidragit med artiklar till vårt medlemsblad och till redaktörerna. Om ni läsare har artiklar som ni vill publicera i Matarengi Posten så är ni välkomna att skicka era bidrag till någon av redaktörerna eller till mig.

Med tillönskan om en Fridfull Jul och Gott Nytt År!

Thomas Wahlberg

Information

Matarengi Forskarförening har sin lokal i Forskarsalen, NKFC-huset, Matarengivägen 24, 957 31 Övertorneå.

Forskarträffarna fortsätter som tidigare varje torsdag kl. 18.00 i forskarsalen våren 2016.

Kursstart för vårterminen 2016 är den 14 januari 2016.

Styrelsen för Matarengi Forskarförening

Ordförande: Thomas Wahlberg

1:e vice ordförande: Ragnar Sannemalm

2:e vice ordförande: Arne Hietala

Styrelseledamot/kassör: Bror-Erland Härmä

Styrelseledamot/sekreterare: Elisabeth Jönsson

Ersättare:

Ingrid Fryksell

Tomas Simu

Marianne Rantapää

Vega Brännvall

Medlemsavgift för 2016

Styrelsen för Matarengi Forskarförening hoppas på fortsatt stöd från medlemmarna under år 2016. Du kan betala din medlemsavgift enligt nedan. Uppge alltid namn, postadress och gärna e-postadress. Medlemsavgiften inbetalas på bankgiro Swedbank 5715-0831:

150:00 kr/medlem

200:00 kr/familj

200:00 kr/organisation

Matarengi Forskarföreningens nya hemsida

Besök vår hemsida <http://www.matarengi-ff.se/> och delta i våra aktiviteter. Nya hemsidan <http://matarengi.org> är under utveckling. Som medlem får du tillgång till Erik Wahlbergs släktforskning på hemsidan <http://erikwahlberg.se/> via internet.

Antavlor upprättade av Erik Wahlberg

En av våra medlemmar har kommit med förslaget att vi skannar in antavlor som upprättats av Erik Wahlberg. Vår styrelse har ställt sig positiv till förslaget och efter kontakt med Stefan Wennberg i Haparanda Tornio släktforskarförening har vi beslutat att lägga ut inskannade antavlor på Erik Wahlbergs hemsida <http://erikwahlberg.se/>. Ni som har antavlor upprättade av Erik och är villiga att låta andra släktforskare ta del av era anor är välkomna att kontakta Thomas Wahlberg via e-post th.wahlberg@gmail.com eller Stefan Wennberg stefan.vennberg@telia.com. Om ni inte har tillgång till skanner så går det bra med papperskopior, som ni kan skicka till någon av oss. De skannade antavlorna kommer ni att hitta under fliken Komplement på hemsidan.

Varifrån kom Nicolaus Nicolai Ulopolitanus?

Kyrkoherdens i Övertorneå, Nicolaus Nicolai Ulopolitanus, ursprung har varit okänt, men nyligen har uppgifter börjat figurera om att han skulle ha varit son till en Nils Sigfridsson Sipola eller Backe från Karleby. Uppgifterna skall ha baserats på DNA studier där jämförelser av y-kromosoner gjorts mellan nutida ättlingar till Nicolaus Nicolai i Övertorneå och Sigfrid Olofsson Sipola i Karleby som dog på 1620-talet. Med tanke på att denna form av studier inte möjliggör att avgöra när de förmenta släktingarna kan ha haft en gemensam förfader är det förvånande att man kommit fram till att Sigfrid Olofsson haft en son benämnd Nils som skall ha varit den felande länken. Några uppgifter om att Nils Sigfridsson Sipola skall ha funnits i Karleby eller i Uleåborg har inte påvisats och än mindre att han varit far till Nicolaus Ulopolitanus.

Uleskolans djäknegosse - *Oulun koulun teinipoika* – som Antti Keksi skaldar om torde med tanke på namnet Ulopolitanus ha varit från Uleåborg.¹ Någon borgerlig familjeanknytning har emellertid inte återfunnits varför hans eventuella hemvist har sökts på landsbygden i anslutning till Uleåborg. I samband med en tvist mellan kyrkoherden Nicolaus Nicolai Ulopolitanus och Koivukyläbönderna om ängsholmar vid Hietaniemi kyrka ges en antydning om varifrån Nicolaus kan ha kommit.² Bönderna gav bonden Lars Andersson i Koivukylä fullmakt att själv, eller genom något ombud, företräda dem vid Svea Hovrätt. Väl i Stockholm uppger sig Lars Andersson varken förstå språket eller kunna utföra sitt uppdrag varför han den 28 september 1669 ger Jonas Rothman fullmakt att föra böndernas talan. I skriften som inlämnas till hovrätten benämns böndernas motpart *Kyrkoherden Vällärde Herr Nils Toppilainen* vilket antyder att Nicolaus Nicolai kom från Toppila som låg vid Uleåborg.

Tidsmässigt, och utgående från namnsammanhangen, talar mycket för att Nils Philipsson, som år 1607 blivit husbonde på ett hemman om $\frac{3}{4}$ mantal i Oulunsuu by, är far till Nicolaus Nicolai Ulopolitanus. Föregångaren på hemmanet var Philippus Christoffersson som finns där redan i mitten av 1500-talet. Vid roteringen den 17 mars 1627 uppges Nils Philipsson vara 60 år gammal och sonen Anders är då 25 år och 3 månader. Hemmanet som benämns *Tåppila* har 1641 övergått till Anders Nilsson – troligen en bror till Nicolaus Nicolai Ulopolitanus. Tre av Oulunsuus hemman, *Taskila*, *Kåskela* och *Tåppila*, redovisas i 1647-års tiondelängd separat under namnet *Tåppila by* – Toppilainen var benämning på en person från Toppila by. 1653 upptas Anders Nilsson Toppila för sista gången i jordeboken och hemmanet uppges då vara privilegierat under Uhlå stad. Möjligen är han identisk med den Anders Toppilas som begravs i Uleåborgs domkyrka 1677. Toppila by som inkorporerats i Uleåborgs stad är idag säte för bryggeriet *Toppilan tehdas* som tillverkar ölet *Pohjan Poika*.

Nicolaus Nicolai Ulopolitanus (ca 1605-1676) hade fem kända söner: Anders, Johannes, Israel, Nils och Olof. **Anders** som var kyrkoherde i Kautokeino och **Johannes** som var kyrkoherde i Övertorneå finns beskrivna i Härnösands stifts Herdaminnen. **Israel** som blev borgare i Torneå 1659 då han gifte sig med änkan Kerstin Andersdotter Uhlstadia var kassör i staden 1660. Hustrun Kerstin som omkring 1640 gift sig med borgaren Josep Carlsson från Nedre Vojakkala hade blivit änka 1652 och därefter ingått ett andra gifte med borgaren Abraham Abrahamsson Rechartt från Haparanda för att åter bli änka 1657. Israel Nilsson var handelsman innan han 1681

¹ Erik Wahlberg, Bondeskalden Antti Keksi, Tornedalica 1988, sid. 24-30.

² RA, Svea Hovrätt, EVIa2aa:255, 120:8,4, fol.7-33.

övertog Olof Philipssons hemman i Nedre Vojakkala där han skattar fram till 1688 då han redovisas med dotter och måg. Mågen synes vara Mickel Persson som från 1690 står för hemmanet. Änkan Kerstin uppges 1710 vara 95 år gammal. **Nils** som var gift med Elin Mickelsdotter Kohkoinen uppges vid tinget i Övertorneå 1676 ha avlidit i Salo utan att efterlämna några barn. **Olof**, som 1671 flyttat in på faderns torphemman i Alkkula. Olof Nilsson finns där fram till 1683 då han sägs ha *förrymt*. Rymningen föregicks dock av en sorglig historia. Olof Nilsson som 1678 var 28 år gammal och sedan 11 år gift med Aili Jönsdotter från Koivukylä dömdes i december till döden för att ha avlat barn med hustrun systerdotter Ella Nilsson i Helsingbyn. Olof som året därpå blev benådad av Svea Hovrätt fortsatte dock sitt vidlyftiga leverne och dömdes 1680 att mista livet och sättas på stegel för två nya horsbrott med soldathustrun Karin Sigfridsdotter i Niemis och hustru Ailis andra systerdotter Brita Nilsson. I december 1680 fördes Olof till profossen Johan Pulkans gård i Pudas där han sattes i fotjärn och försågs med handklovar. Med hjälp av frillan Ella Nilsson fick Olof dock tillgång till en fil och kunde fila av fotjärnen och fly till svågern Israel Abrahamsson i Haparanda som försåg honom med yxa och knivar så han kunde göra sig fri från handklovarna. Olof återvände sedan till Alkkula varifrån han drog ut på stöldräder innan han slutligen lämnade orten. Hustru Aili hade 1683 börjat umgås med soldaten Olof Persson i Niemis och nedkom vid jultiden med ett barn. Året därpå fick de tillstånd att gifta sig för att Aili därigenom skulle få möjlighet att sköta sin gård och möjlighet att ta han om sina 7 barn. Olofs son med Ella Nilsson togs om hand av tolvmannen Per Persson i Niemis. Vart Olof tog vägen är oklart. Av Nicolaus Nicloai Ulopolitanus döttrar känns endast **Anna** som var gift med Israel Abrahamsson i Haparanda.

/Per-Olof Snell 2015

Lyngenhästen, Tornedalshästen, Nordlandshästen.

Östen Bucht

Här en berättelse om den gamla lilla Tornedalshästen som inte längre finns i Tornedalen men kan på norsk sida hittas i skepnad av Lyngenhästen även kallad Nordlandshästen.. Det vore ur kulturhistorisk synpunkt bra om exempelvis ridklubbar skaffade hästar av denna ras så att den åter blir synlig speciellt i Tornedalen, efter att den i början av 1900-talet successivt dött ut.

På 1700-talet var hästrasen enligt säker källa – Regnaud Outhier – den helt dominerande hästtypen i Tornedalen. Idag är detta okänt då ingen brytt sig om gamla hästtraditioner. I Lyngen och Nordland har man tänkt annorlunda och därmed också kunnat bevara och försvara hästtypen som deras egen. Det är bra, för annars skulle inte denna gamla ras finnas till.

Lyngenhästen, Tornedalshästen, Nordlandshästen.

Lyngenhästen även benämnd Nordlandshästen är identisk med den lilla hästras som fram till början av 1900-talet förekom allmänt i Tornedalen. Denna häst är på ett bekräftande och målande sätt beskriven redan i början av 1700-talet av engelsmannen Regnaud Outhier som deltog vid den berömda gradmätningsexpeditionen i Tornedalen 1736-1737. I sin bok "Journal från en resa i Norden år 1736-1737", beskriver Outhier hästen på följande sätt:

Citat/ "Vi hade börjat se hästar återvända från sina sommarbeten. Dessa djurs levnadssätt är kanske en av bygdens största egendomligheter. Man använder knappast sina hästar annat än under vintern, då man spänner dem för slädar både för egna resor och för att transportera livsförnödenheter, framförallt virke och foder. Under sommaren sker alla resor och frakter med båt.

Under maj månad, tidigare eller senare alltefter vinterns längd, lämnar hästarna, så snart snön har smält, sin ägare och uppsöker särskilda revir i skogarna, där de förefaller att ha stämt möte. Dessa hästar bildar olika flockar, vilka aldrig vare sig beblandar sig med andra flockar eller skiljer sig från sina egna. Varje flock tar ett visst skogsområde i anspråk som sin betesmark, den håller sig inom det område den har sig tilldelat och gör inga övertramp på de andras. Då betet blir otillräckligt, lämnar de området och etablerar sig på andra betesmarker med samma fasta ordning. Deras samhällsordning är så väl reglerad och deras förflyttningar så regelbundna, att deras ägare alltid vet var de kan hitta dem, om de på våren eller under sommaren måste göra någon färd till lands i släde eller om någon resande behöver hästar. Då underrättas bönderna därom av gästgivaren, dvs skjutshållaren, och beger sig ut i skogen för att hämta sina hästar. Efter att ha fullgjort denna tjänstgöring återvänder hästarna på egen hand till sina kamrater. Då årstiden blir ogynnsammare, vilket inträffar i september månad, lämnar hästarna skogen och återvänder flockvis; var och en uppsöker sitt stall. Dessa hästar är små men duktiga och livliga, utan att vara elaka; ägaren grabbar ibland tag i svansen på sin häst för att hejda honom, och han opponerar sig inte. Hur beskedliga de än är i regel, så förekommer det att de gör motstånd då man tar fast dem eller vill spänna dem för vagnen. De är otroligt välmående och välfödda då de återkommer från skogen, men de mister snart detta goda hull på grund av vinterns nästan oavbrutna arbete och den sparsamma utfodringen. När de är spända för släden, tar de sig ofta under loppet en munfull snö, och när de kommit fram och blivit spända från släden, rullar de sig i snön, såsom våra hästar rullar sig i gräset. Även i svår köld kan de lika väl tillbringa natten ute på gården som inne i stallet. Det inträffar ofta, speciellt då vintern är riktigt lång, att fodret tar slut i förtid. Hästen går då och söker sig föda på ställen där snön har börjat smälta en smula."

/Slut citat

Rastställe för forbönder någonstans mellan Övertorneå och Pello av allt att döma vid Juoksengi. Foto: Borg Mesch 1913. Observera att symbolen på väggen till höger visar avtryck av en hästhov.

Livlig och förnöjsam skjutshäst

Sedan tyngre hästredskap såsom större plogar inom åkerbruket och vintertid återkommande tunga timmerkörslor till nyare industriella ramsågar kommit igång framför allt i slutet av 1800-talet, anskaffades kraftigare hästraser. Den traditionella lilla hästen nyttjades därefter mest som skjutshäst tack vare dess livligare och raskare natur.

Den var annars inte heller så krävande ifråga om furage. Den nöjde sig med de hörester (**luisthet**) som blev kvar efter att korna och fåren tuggat i sig det bästa. Man har sagt att lillhästen kunde till och med nöja sig med att tugga i sig vide- och sälgris. Vid de stora fraktkörningarna under första världskriget från Torneå längs Tornedalen till Skibotn nyttjades den ofta som skjutshäst just tack vare dess livliga och raska karaktärsdrag - på tornedalsfinska populärt nämnt "käpyorava" kanske åsyftande på den s.k käpyvatta-ekorren. Kottmagen kallades den ekorre som hade ätit frö, och var snabb att ta till flykten. Den nästan flög från träd till träd och kunde försvinna för gott – men maavatta – jordmagen – var sturig. Den bara gömde sig bland grenarna, satt där och sturade så att man ofta fick lov att fälla granen. Lillhästen påminner om den kraftigare finska hästen men har en mankhöjd på bara 135-140 cm. Dess vanligaste färg är fux dvs rödbrun. Längre upp efter Torne älv dal och i övre Kalix älv dal inom de fjällnära trakterna, nyttjades denna häst längre in på 1900-talet då tyngre körslor där inte var så förekommande som inom inlandets och kustlandets jord- och skogsbruk. Enligt Elis Aidanpää i Kaalasluspa i Kalix älv dal var den större finska hästen inte heller så lätt att sälja då den ofta lätt kunde tas av björn efter att vanligtvis ha drivits ut på myrmark. Lillhästen däremot var bekant med terrängen då den under århundradena formats av de skiftande betesförhållandena i kuperad och kargare natur.

Lyngenhästen räddades i Nordnorge

Medan denna hästras fram mot 1930-talet blivit praktiskt taget obefintlig även inom de övre fjällnära trakterna i Sverige fanns dock en rest kvar i nordnorska Lyngenområdet. Där blev rasen så småningom räddad av lokala hästvänner och 1946 startades "Avelslaget for Lyngshest" varvid ett tiotal ston samlades ihop från småbrukarna i Lyngentrakten. Då även en del finska hingstar nyttjades i aveln kom även smärre inslag från den större finska hästen in i Lyngshästen. Denna hästras har dock funnits inom Nordland och Sör-Troms-området under århundraden. Den tidigaste svenska dokumentationen på – av allt att döma just denna häst – finns i en Olof Burmans rapport år 1598 om den genaste färdleden från Ofoten till Torne träsk och Torneå. Det är tydligt att häst då nyttjades för klövjning över Kölen av de varor som av birkarlarna köptes och såldes på marknaderna i Ofoten (Hergot).

Olof Burmans berättelse om passagen över Kölen lyder som följer:

"Ifrån Ofoten i Norige och över fjället är åtta mil till Tornö tresk; på detta fjäll ligger några små träsk och insjöar; ur dessa sjöar faller en liten älv söderut till Torne träsk. Vill man nu till eller från Ofoten till Sverige måste alla vada över bäcken eller älven. Ingen kvinna får gå eller vada över den älven med mindre hon måste lida något som skadligt är eller dö därefter. Allenast manfolk går eller vadar fritt där över utan skada; står också häst och karl i samma älv ständandes i sten."

Foto: Waltenberg@rimfakse.no

Redskap vid klövjning.

Vilka redskap som nyttjades vid klövjning beskrivs av K. L:son Bergkvist i "Dalby i gamla tider, uppteckningar, 1999.":

Citat/ "Vid klövjning användes en klövjesadel av trä, cirka 1 aln lång och formad efter hästens rygg. På översidan satt två bågformiga trästycken, en i vardera ändan, ovanpå beslagna med ett järnband som längst ner var format till en krok för upphängning av klövjemesen.

Sadeln var på undersidan läderklädd och stoppad (mot ytterkanten tjockare stoppning) med älgghår eller annat material. Den hade bukjord och bakstycke av läder men saknade bröstrem. Bukjorden, som spändes stramt, höll fast sadeln i motlut.

Foto: Øystein Fredriksen, N-9151 Storslett, Norge

Det var mest till och från sätern som klövjning förekom. Godset som skulle klövjas lastades i två par granbågar, till formen ovala och liknande ett par stora trygor. De var ursprungligen hopfogade med vidjor. Senare ersattes dessa med läderremmar eller järntråd. Sedan godset lastats (vilket skedde på marken) och bågar dragits ihop med remmar eller tåg, lyftes bördorna

upp och hakades med inre bågen fast på sadelkrokarna. En del hade en lång vidjehank i vardera innerbågen, som låstes ihop med en käpp mitt över sadeln. Sist fastgjordes ett rep i ytterbågar nederkant, vilket löpte över sadeln och spändes så att det lyfte bördorna något utåt från hästens sidor.

Om man skulle ha sängkläder, en hössäck eller annat utöver det som rymdes i klövjemesarna, lades detta ovanpå sadeln och bands fast. Skogskörare på lunning, som av en eller annan anledning inte hade stöttingen med hem, brukade klövja havre och hö på hästryggen utan sadel. En halvfylld havresäck knöts stadigt ihop, havren fördelades lika i säckens båda ändar och säcken kastades över hästryggen och fästes i selkroken.

Hemmagjorda ridsadlar har använts i äldre tid, men någon detaljerad beskrivning på en sådan har jag inte lyckats få."/> Slut citat

2007.12.31

Östen Bucht

Besök av Jay Isaacson från USA som sökte sina rötter i Tornedalen

Jay Isaacson blev medlem i Matarengi Forskarförening våren 2015 och hade kontakt med ordförande Thomas Wahlberg. Jay har rötter i Tornedalen och hade läst att Erik Wahlberg gjort omfattande släktforskningar av släkter i Tornedalen. Han skrev till föreningen att han skulle besöka Tornedalen i slutet av juli tillsammans med sin familj.

När han hade skickat en del av sitt släkträd så visade det att han hade rötter i släkten Sundelin från Matojärvi. Vi, Ingrid Fryksell och Ann-Kristin Sundelin är medlemmar i Matarengi Forskarförening. Vi blev tillfrågade om vi ville hjälpa till med information till Jay Isaacson eftersom våra män Stig Fryksell och Göran Sundelin tillhör släkten Sundelin.

Han ställde frågor till oss om ställen där hans förfäder hade bott. Han ville också veta vilka släktingar som var kvar i Tornedalen. Vi har sökt information om hans farfarsfar Isak Juuso Ojala. Han föddes i Pello, Finland. Familjen flyttade till Ojalagården i Mattila 1881. Han emigrerade till Amerika 1884. Vi tog också kontakt med Isak J Ojalias brors barnbarnsbarn. En av dem bodde på en del av det ursprungliga Ojalagården i Mattila.

Isak J Ojala gifte sig 1889 med Selma Sundelin i Michigan i Amerika. I Amerika ändrade Isak Juuso sitt namn till Isaac Isaacson. Selma Sundelin bodde med sin familj på Lehtogården i Matojärvi. Hon emigrerade till Amerika 1886. Selma Sundelin var första kusin till Göran Sundelins farfar Waldemar Sundelin och Stig Fryksells morfar Frans William Sundelin. Lehtogården var i släkten Sundelins ägo från 1827 då Selmas farfarsfar Abraham Sundelin köpte gården. Lehtogården såldes 1891 då Selmas far, Johan Abram emigrerade till Amerika och Waldemar och Frans Williams far, Nils Petter Sundelin köpte Jaako gården i Hedenäset.

Jay Isaacson och Göran Sundelin framför Lehtogården i Matojärvi.

Jay och Karen Isaacson kom tillsammans med sina barn Sam, Jessie och Lauren till Tornedalen i slutet av juli 2015. Familjen Isaacson kommer från Wisconsin i USA. Deras resa i Skandinavien började i Helsingfors, Finland och avslutades i Tromsø, Norge.

Vi hade släkträff med släkten Sundelin på Utblick på Luppioberget första dagen.

Andra dagen blev gästerna guidade vid Lehtogården i Matojärvi och i Hietaniemi kyrka. Därefter fortsatte Jay med familj sin resa norrut.

I nästa nummer av Matarengi Posten ska Jay Isaacson skriva en reseberättelse.

Ingrid Fryksell och Ann-Kristin Sundelin